

Privesky v tvare Donarovho kyjaku v období sťahovania národov so zameraním na prostredie Čiech, Moravy a Slovenska

S priveskami v tvare Donarovho kyjaku sa môžeme stretnúť najmä behom sťahovania národov. Išlo o špecifický druh amuletu a azda aj šperku, ktorý sa vyvinul z privesku v tvare kyjaku hrdinu Hercula a poznáme ho najmä z rímsko-provinciálneho prostredia.

Grécky a neskôr rímsky hrdina Hercules bol synom boha Dia a kráľovnej Alkmény, ktorá bola ženou Tyrinského kráľa Amfitryóna. Do vienka dostal nadľudskú silu, ale aj ťažký život plný nástrah a prekážok, ktoré musel prekonať. Zo všetkých týchto je nám azda najznámejších jeho dvanásť úloh, ktoré musel splniť, aby odčiniť zavraždenie svojej rodiny, ktoré sa dopustil behom svojho šialenstva.

Tieto príbehy boli behom staroveku nesmierne populárne a s nimi aj hrdina a boh Hercules. Môžeme si klásť otázku prečo, bola to jeho nadľudská sila alebo to bolo práve tým, že prežíval vzostupy a pády? Tak ako všetci, občas sa neovládol, keď ho prepadol hnev, prišiel o svojich milovaných, ale dokázal znovu vstať a vrhnúť do zápasu a prekonávať prekážky. Možno práve zosobnenie tohto agónu bolo ľuďom blízke a čo to napovedia prívlastky, s ktorými sa môžeme stretnúť v súvislosti s Herculom: Hercules Defensor – obranca, Victor – víťaz, Invictus – neporaziteľný, Pugili – zápasník boxer, ale aj Augusti – ochranca domu Augustovho, Sanctus – čestný (Wojciechowski 20013 : 96-117).

Už len z týchto pár prívlastkov si vieme celkom spraviť predstavu, ako a prečo bol Hercules populárny, a to nielen v samotnom Ríme, ale aj v provinciálnom prostredí. Príkladom môže byť napr. Gália. Hercules vďaka svojej povahe a mýtom bol obľúbenou postavou aj medzi pôvodnou provinciálnou aristokraciou, ktorá bola rímskym spojencom a vďaka nemu mohli legitimizovať svoje špecifické postavenie v očiach Ríma, keď sa označili za potomkov Hercula. Pretože jablko ani v tom to prípade nepadlo ďaleko od stromu, tento behom svojho života prechodil kus sveta a okrem pobíjania rôznych monštier sa venoval aj hojnému plodeniu potomkov s tou či onou lokálnou bohyňou, či príslušníčkou miestnej aristokracie.

Špecifické postavenia mal aj medzi niektorými germánskymi kmeňmi napríklad germánsky kmeň Batávov, ktorý spolupracoval s Rómom a bol známi najmä vďaka svojej jazde, ktorú dodával ako pomocné zbory. Títo ho vzali za svojho a stotožnili ho so svojím lokálnym božstvom Magusanom a je u nich známy ako Hercules Magusanus (Roymas 2009 : 219-239) azda Hercules v ich očiach najviac spĺňal atribúty Magusana, žiaľ viac o tomto božstve nevieme, isté je len, že Hercules Magusanus bol medzi Batávskymi jazdcami populárny.

Predmetom, ktorý tohto siláckeho boha najviac symbolizoval bol jeho kyjak, ten môžeme

nájsť na oltároch venovaných Herculovi (museum capitoly Rím) alebo na predmetoch každodenného použitia ako sú rukoväte nožov (Bonn, Mainz) či lampy (Hrnčiarik 2003 : 94).

Tento motív sa objavil aj u prívěskov. Práve na konci 2. storočia po.Kr sa v archeologickom materiáli začínajú objavovať prívěsky v tvare Herculovho kyjaku. Ich popularita v rímskom prostredí rastie najmä behom 3. storočia a drží sa ešte počas 4. storočia po.Kr. Vyrábali sa naprieč provinciami a boli z rôznych materiálov napr. kosť, bronz, striebro, zlato.

Prívěsky s týmto motívom môžeme nájsť ako samostatné nálezy napr. Carnuntum alebo čo je pre nás v tom to prípade zaujímavejšie v hrobách žien (napr. Bonn) a detí (Kolín nad Rýnom, Londýn).

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že kult Hercula je spojený hlavne so svetom mužov no nie je tomu tak. Vieme, že niektoré domy boli vyzdobené zobrazením falusu a kyjaku, prípadne sa na nich nachádzali rôzne nápisy napr.: Diovs syn, ktorý je žiarivý vo víťazstve Hercules, žije tu. Nech nevstúpi žiadne zlo! (Faraone 2013 : 87).

Muž bol hlavou a otcom rodiny, no za domácnosť, ako takú a jej riadne fungovanie niesla zodpovednosť často žena a hrdina, ktorý dokázal vyčistiť chliev a zároveň sa pobiť s problémami určite prišiel ako ochranca vhod. Rovnako u detí, ktoré sú slabšie a do dospelosti museli prekonať rôzne nástrahy sa zišiel hrdina, ktorí v kolíske uskrtil plazov a celý život prekonával nástrahy. Nemôžeme sa diviť, že amulet symbolizujúci takéhoto hrdinu sa nachádza v hrobách žien a detí, tiež je zaujímavé, že jeho obľúbenosť rastie práve v 3. storočí, ktoré bolo pomerne turbulentné. Pre

zaujímavosť u mužov prevažoval amulet v tvare falusu (za informáciu ďakujem Mgr. M. Daňovej, Phd z TRUNI).

Germáni sa s Herculom a jeho kultom mohli, teda pomerne bežne stretnúť v priestore provincií či už ako súčasť pomocných zborov alebo počas iných príležitostí (trhy, obchodovanie atď.) a určite im neušla podobnosť s jedným z ich bohov: Donarom.

Podobnosti s Herculom si všimol aj Tacitus, ktorý vo svojom diele *Germania* interpretoval, alebo

spodobnil Donara s Herculom:

„Germáni tvrdia, že u nich bol Herkules, spievajú o ňom ako o prvom zo všetkých hrdinov, keď sa chystajú vytiahnuť do boja.“

„Z bohov si najviac ctia Mercuria a považujú za bohoľubé mu prinášať v určité sviatky prinášať aj ľudské obeti. Hercula a Marta uzmierujú povolenými obeťami, totiž obeťami zvieracími.“

Donar mal s Herculom veľa spoločných vlastností. Donar/Thor bol boh hromu, blesku a

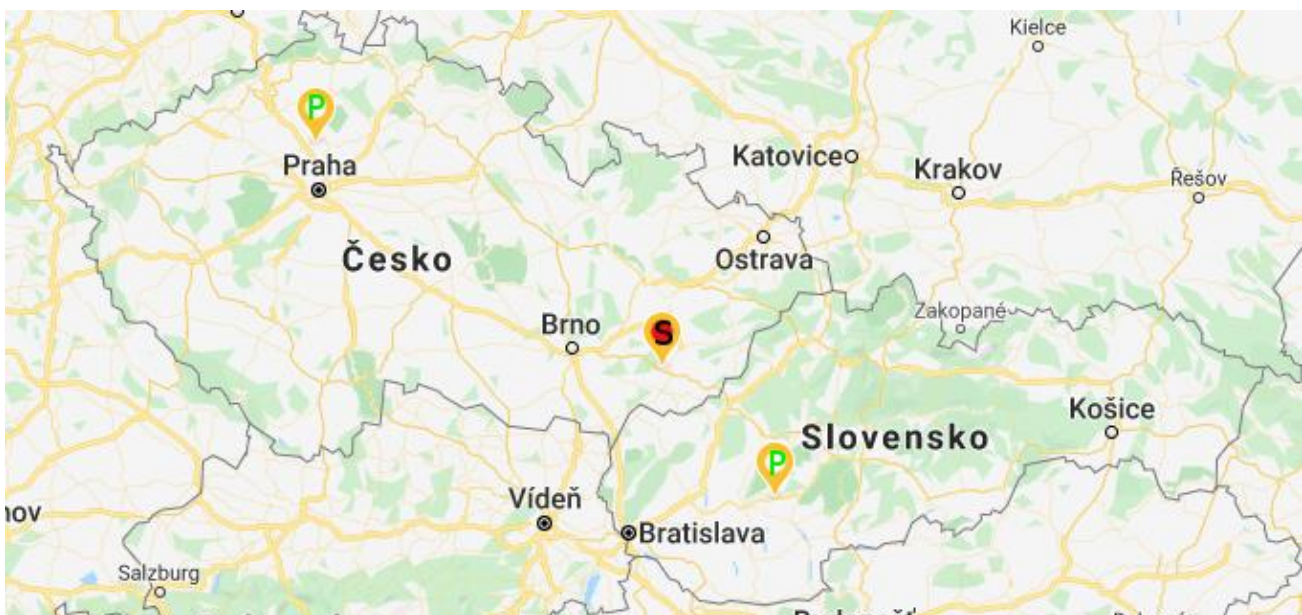
bojovníkov, ale rovnako plodivých síl obľúbeným u sedliakov (Vlčková 1999 : 54). Tak isto ako Hercules aj Donar zabíjal rôzne monštrá a obrov a rovnako mu k tomu pomáhal nástroj nebol ním síce kyjak, ale kladivo.

Asi najstarším zobrazením tohto boha sú pravdepodobne petroglyfi na juhozápade Švédska v Tanum. Ak vidíme v týchto skalných kresbách z doby bronzovej vyobrazenia veľkých mužov s mečom, kladivom alebo oštepom, ktorí ovládajú všetko ostatné dianie bohov, môže sa zdať, že predkovia Germánov poznali Donara už behom doby bronzovej. (Schlette 1977 : 205).

S istotou tohto boha poznali Germáni v dobe rímskej, ako nám dosvedčujú Tacitové vety vyššie. Tento boh sa tešil takej úcte a dôležitosti, že mu bol zasvätený aj samostatný deň v týždni, a to štvrtok – Donnerstag - Donarov deň (Vlčková 1999 : 54).

Amulety, ktoré sa zvyknú spojovať s bohom Donarom a všeobecne sa súdi, že majú svoj predobraz v Herculovom kyjaku sa u Germánov v strednej Európe začínajú objavovať na konci 3. storočia a na začiatku 4. storočia po. Kr, v takzvanom Zlechovskom horizonte. Je to obdobie prelomu neskorej doby rímskej a sťahovania národov, kedy sa začínajú medzi miestnymi Germánmi vyskytovať aj východné vplyvy, pričom jeden má byť práve aj symbol Donarovho kyjaku.

Z prostredia Čiech, Moravy a Západného Slovenska máme niekoľko nálezov Donarových kyjakov a to z objektov a pohrebísk.

Nálezy priveskov na území ČR/SR

S - sídlisko

P - pohrebisko

Z objektov pochádza nálezy zo samotného Zlechova. Tu sa našli v objektoch 60/64 a 3/69 kostene ihlanovité závesky, ktoré interpretujeme ako Donarové kyjaky.

Z objektu 60/64 pochádza závesok vyrobený z parohu, ktorý má tvar ihlanu so štvorcovou základňou. Na každom z jeho štyroch bokov je zdobený radou troch ozdobných kružníc o priemere približne 5,57 mm (Zeman 2008 : 123).

Druhý je z priestorov dielne na výrobu hrebeňov objekt 3/69 a je vyrobený z parohu jeleňa európskeho. Je upravený do tvaru kolmého štvorbokého ihlanu. Má zbrúsené hrany a povrch je zbrúsený vďaka používaniu. Výzdobu tu znova tvoria kružnice umiestnené na každej zo strán ihlanu ich priemer je približne 4,4 mm.(Zeman 2008 : 123)

Nálezy - Zlechov

(Zeman, 2006, 461, obr . 7)

Na pohrebiskách sa našli takéto závesky v:

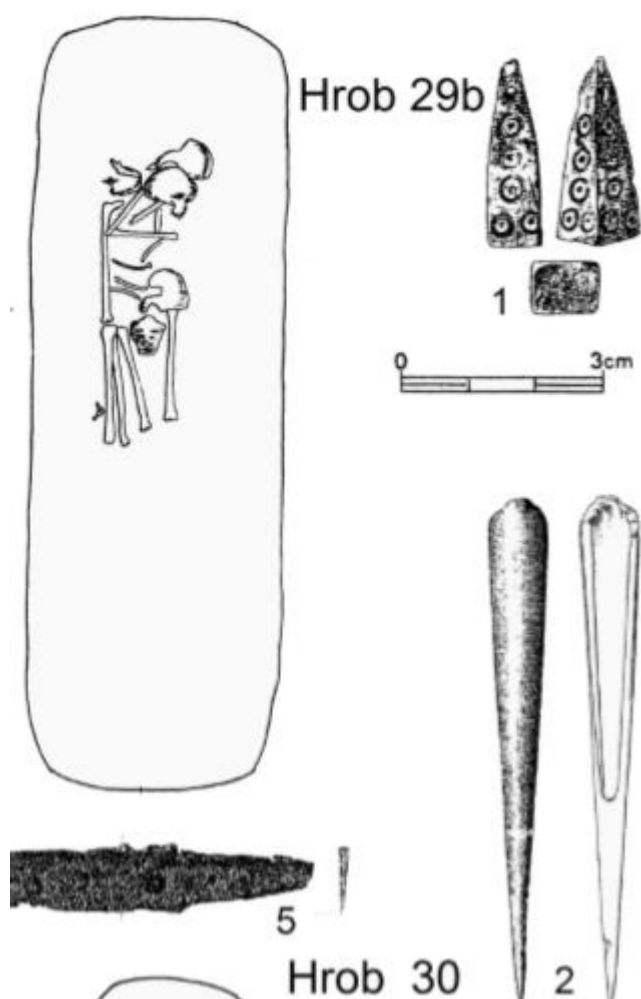
Tesárskych Mlyňanoch tu bol v hrobe 25 (Rutt kay 2002 : 220 : obr. 73) objavený rovnako kostený závesok ihlanového tvaru zdobený koncentrickými kruhmi. Pohrebisko je datované do 5/6 storočia a patrilo k osade, ktorá musela fungovať niekoľko desaťročí.(Rutt kay 2003 : 158)

M Rutt kay dokonca uvažuje, že by tu mohli byť pochovaní Ostrogóti, ktorí mohli toto územie ovládať po porazení Svebov (Rutt kay : 17).

Lužci nad Vltavou v hrobe 29 b bol kostený, ihlanovitý závesok zdobený koncentrickými kruhmi o veľkosti 2, 8 cm (Korený, Kytlicová 2007 : 405). Ide o hrob Vinařickej skupiny a môžeme ho datovať do prvých desaťročí 5. storočia (Korený, Kytlicová 2007 : 423)

Tesárske
Mlyňany
Rutt kay 2002 :
220 : obr. 73

Lužec nad Vltavou

Korený, Kytlicová 2007 : 406, obr. 13

neskôr vzišli Góti.

Práve odtiaľto poznáme najstaršie nálezy týchto záveskov, všetko zo ženských hrobov, teda rovnako, ako je tomu v rímsko provinciálnom prostredí. Autor sa zatiaľ nestretol s prípadom, kedy by sa objavil v hrobe mužskom.

Čo je celkom zaujímavé nakoľko Donnar nám evokuje skôr silový-mužský svet bojovníkov tak ako Hercules, no nesmieme zabudnúť aj na jeho dôležitosť v prípade plodivých síl. Aj keby odhliadneme od tohto aspektu, môžeme si ľahko predstaviť, že v svete plnom migrujúcich kmeňov je pomoc boha známeho svojou silou, pre tých ktorým sa fyzickej sily nedostáva bola viac ako vítaná.

Zo zahraničia môžeme nájsť takéto závesky v nálezoch z alemanských pohrebísk prípadne langobardských ako tomu bolo napr. v hrobe 422 z Rakúskeho Freuudorfu, a je datovaný mincou cisára Justiniana ktorá sa tu našla (Blesl 2005 : 136-144), ale rovnako ich nájdeme napr. v hrobách Gepidov (Csallány 1961 : Taf. CXXXVI:9).

Z prostredia Frísov môžeme spomenúť ženský hrob z Winaam, ktorý je datovaný medzi roky 450 -500. Tu sa našiel Donarov kyjak v úrovni stehien. Závesok je z kosti a opäť zdobený kruhmi (Cuijpers 1999 : 305-308).

Tiež poznáme nálezy z anglosaského prostredia.

Ako sme spomenuli vyššie predpokladá sa, že ide o východný vplyv, z prostredia Čerňachovskej kultúry z ktorej

Černjachovská kultúra.

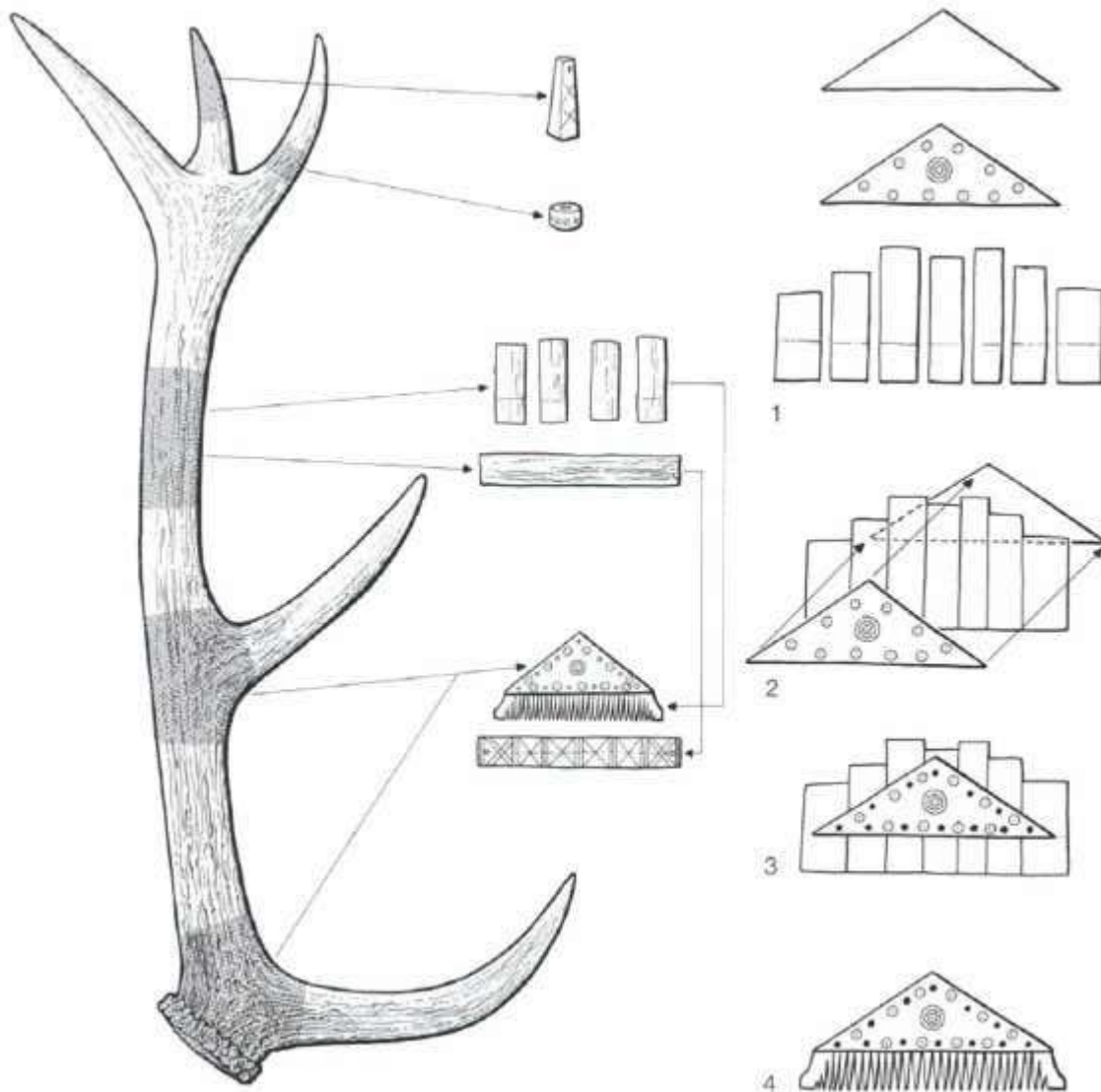
Zdroj: Wikipedia

Závesky nájdené na území Českej a Slovenskej republiky majú tvar ihlanu a sú vyrobené z kosti/rohoviny. Je otázne do miery môže byť tento stav zapríčinený pravdepodobne rituálnym vykrádaním hrobov ešte behom obdobia sťahovania národov a samozrejme stavom výskumu.

Zaujímavá je aj jednotná výzdoba naprieč germánskym svetom v tvare koncentrických kruhov, tu by sme azda mohli špekulovať o symbolickom význame. Toto znamenie mohlo vyjadrovať cyklus alebo aj Slnko.

Tieto ihlanovité závesky neboli nosené len na krku, ale mohli byť aj zavesené na dlhej šnúre obopínajúcej pás (Bobrovská 1999 : 90), čomu nasvedčujú nálezy z hrobov, kedy sa tieto závesky nachádzajú v oblasti hrudníku alebo stehien.

Pri výrobe z parohu môžeme uvažovať o využívaní koncov parohov, nakoľko takto remeselník využil základný tvar suroviny v tomto prípade parohu a rovnako mu nevznikol priveľa zbytočného odpadu a mohol tak maximálne využiť surovinu.

Využitie parohu ako suroviny.

Hedinger 2000, Fig 7,10 In Hrnčiarik Bone and antler artefacts from Roman fort at Iža 79, 2017

S Donarovým kyjakom, ako záveskom sa môžeme v Európe stretnúť ešte behom 7. stor a je zaujímavým dokladom ovplyvňovania jednotlivých kultúr.

Dušan Kováč

Literatúra:

- Blesl, Ch. (2005): *Gräber des 6. Jahrhunderts in Freundorf, Fundberichte Österreich – Materialhefte, Reihe A, Sonderheft 2.* (In Korený, Kytlicová, 2007).
- Bobrovska, O. V.(1999): *Žinoči pojasní amuleti černjachovskej kulturi* In Archeologija 4, 89127, 1999. (In Zeman, T. 2008).
- Csallány, D. (1961): *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken*, Budapest.
- Cuijpers A. (1999).: *The excavations at Wijncaldum*, Rotterdam 1999. In THUNER EN ZIJN KNOTS De dondergod en een Oud fries amulet (Boppo Grimmsma, 2017)
- Hrnčiarik, E. (2003): *Die romische Beinperlen und Amuletten aus der Sudwestslowakei* in ANODOS 3/2003, Trnava.
- Christopher A.Faraone. (2013): *Heracleian labors on ancient Greek amulets: myth into magic or magic into myth?* In Myto en magica en Grecia y Roma Barcelona.
- Korený, R; Kytlicová, O.: *Dvě pohřebiště z doby stěhování národu v Lužci nad Vltavou, okr. Mělník* In Archeologie ve středních Čechách 11, Praha, 2007
- Ruttkay, M.: *The north Carpatian basin in the 5th and 6th centuries AD* In Forigners in early medieval Europe.
- Ruttkay, M. (2003): *Pohrebisko z doby sťahovania národov v Tesárskych Mlyňanoch* In AVANS 2002, Nitra.
- Roymas, N. (2009): *Hercules and the construction of a Batavian identity* In The context of the Roman empire in Ethnic construction in the antiquity, Amsterdam.
- Schlette, F. (1977): *Germáni*, Praha.
- Vlčková, J. (1999) : *Encyklopedie mytologie germánských a severských národu*, Praha.
- Wojciechowski, P. (2013): *Cult apellation and Hercules worship in Imperial Rome* In The Roman Empire in ephigraphical and normative sources, vol. 4, Toruń.
- Zeman, T. (2008): *Zlechov Sídliště ze závěru doby římské a počáteční fáze stěhování národu a jeho*

postavení v rámci pozdního svěbského osídlení Moravy, Brno. (dizertačná práca)

Publius Cornelius Tacitus.: *Germánia* , Svoboda 1976